

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ ÇALIŞMA HAYATI VE İŞ AHLAKI

Mehmet ÇAKIRTAŞ*

ÖZ

Bu makalede, Hz. Peygamber Dönemi çalışma hayatı ve bu hayata değer kattığı düşünülen iş ahlakına dair veriler konu edilmiştir. Çalışmak, hayatın olmazsa olmazlarından. İnsan çalışmadan hayatını idame ettiremez. Hayatla bu kadar ayrılmaz bir olgu olarak çalışma ve bu alanda oluşan ilkeler, konunun önemine binaen derleme mahiyetindeki bir makale çerçevesinde mevcut çalışmalara da dikkat çekilerek ele alınmıştır. Araştırma neticesinde, çalışma hayatının bugünkü çeşitlilikle temelde benzer olduğu ve Hz. Peygamber'in toplumda sağlıklı bir iş ahlakının inşa edilebilmesi için özen gösterip çaba sarf ettiği ve bu konuda yoğun tavsiyelerde bulunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Çalışma, İş, Ahlak, İktisad, Dürüstlük

ABSTRACT

In this article, data on the working life in time of Prophet Muhammad and business ethics, which is thought to add value to this life, are discussed. Working is a must in life. A person cannot survive without work. Working as such an inseparable phenomenon with life and the principles in this field have been examined by drawing attention to existing studies. This study has been handled within the framework of a review article due to the importance of the subject. At the end of the research, it was understood that the working life was basically similar to today's diversity and that the Prophet took care and made an effort to build a healthy work ethic in the society and gave intense advice on this issue.

Key Words: Hz. Muhammed, Work, Business, Ethics, Economics, Honesty

* Dr., RTÜK/Daire Başkanı, m_cakirtas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2221-1509>
Geliş tarihi: 16.09.2020, Kabul tarihi: 16.10.2020

GİRİŞ

Çalışmak, hayatın temel gerekliliklerindedir. Çalışma, tüketime yönelik mal ve hizmet üretilebilmesi için maddi, manevi ve zihni olarak harcanan emek olarak tanımlanmıştır(1). İnsanoğlu bu dünyada her yönüyle varlığını çalışarak devam ettirebilir. Onun bu konumu birçok Kur'an ayetine de yansımıştır(2). İnsan hem ruhen hem madden hayat içinde bir şeyler yapmak üzere yaratılmış ve o şekilde donatılmıştır.

Çalışma hayatını devam ettirilebilme, insanın ihtiyacına binaen insan için bir zorunluluktur. İnsanın ihtiyaçlarındaki çeşitlilik temelde, yeme, içme, giyim, güvende hissetme ve mesken şeklinde tanımlanmıştır(3). Şüphesiz bu ihtiyaçlar mesleklerin de doğuşuna zemin hazırlamıştır ki insanlık tarihinin her zaman dilimi bu süreçleri bazı nitelik farklarıyla bünyesinde barındırmıştır. Hz. Peygamber dönemi de böyledir. İnsanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için hayatı boyunca içinde olduğu mücadele sürecini de çalışma hayatı olarak kavramlaştırabiliriz.

Kur'an'ın bildirdiğine göre Allah, insanı, başka sorumluluklarının yanında dünyayı imar etmekle de görevlendirmiş ve insanlara çalıştığına karşılığını vermeyi vadedmiştir(4). Çalışma hayatı, aynı zamanda Müslüman olmanın şiarı ibadetler açısından da bir gerekliliktir. İbadetler, güç ile yapılabilecek sorumluluklardır (5). İnsanlara örnek olarak gönderilen peygamberler meslek sahibi insanlardır. Hz. Davud zırh ustası (6), Hz. Nuh gemi ustası (7), Hz. Musa'nın çalışması (8) ve Hz. Zekeriya'nın marangoz olması(9) konu edilmiştir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'in her elçinin çobanlık yapmış olduğunu söylemesi ve kendisinin de bu meyanda koyun güttüğünü belirtmesi (10), burada zikredilebilir. Nitekim Hz. Peygamber için, Risalet öncesi dönemde ticari seyahatler yaparak bu alanda tecrübe edinip daha sonra da ticareti bir meslek haline getirmiştir demek

mümkündür (11). İslam Tarihinde “İlmü’l-kesb” tabiriyle çalışma hayatına dair bilgilerin oluşturduğu bir ilme de işaret etmek gerekir(12).

Çalışma üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Meselenin hukuki, felsefi ve ahlaki boyutları müzakere edilmiştir. Bu çalışmaların çeşitliliği karşısında derleme türü bir çalışmayla özellikle Hz. Peygamber dönemi çalışma hayatının ve ahlaki boyutlarının bir makale çerçevesinde ele alınması tercih edilmiş ve bunun faydalı olacağı mülahaza olunmuştur. Bu çerçevede konuyla ilgili yapılmış tüm tezler, makaleler gözden geçirilmiş ve kısa müzakerelerle çalışmaya aksettirilmiştir. Sonuçta çalışma olgusunun dünyanın her yaşam döneminde, her coğrafyada benzer karakterler üzerine inşa edildiği ve evrensel olduğu görülmüştür. İnsanlığa rehber olarak gönderilmiş peygamberler halkasının son örneği Hz. Muhammed de başarılı bir çalışma hayatının temel ilkelerine dair tavsiyelerde bulunmuştur.

A. Hz. Peygamber’in Dilinden Çalışmanın Önemi

Hz. Peygamber bizatihi kendisi hem Risalet öncesinde hem de Risalet vazifesi boyunca özellikle de Mekke döneminde çalışmayı seven ve çalışmaktan geri durmayan bir insan profili ortaya koymuştur. Çocukluktan itibaren çalışan bir insandır. Çobanlık yapmış, ticaretle uğraşmış ve aile içinde ailenin işlerini üstlenmiştir. Kendi işini mümkün mertebe başkasına gördürmekten imtina etmiştir. Çevresinde olan insanları da çalışmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber için insanın kendi elinin emeğini yemesi, çok kıymetlidir. Bu vesile ile “hiçbir insan, kendi elinin emeğinden daha kıymetli bir lokma yemez” demiştir (13). Bunun için de Davud Peygamber’i örnek olarak göstermiştir. El emeği, insan için hayırlı ve şifa olan bir kazançtır. Yine Allah Resulü bu minvalde, en temiz kazanç olarak kişinin kendi elinin emeğine ve dürüst ticaretle elde edilen gelire işaret etmiştir (14). Boş vakit kavramının kaçırılan bir fırsat, gafil olunan bir vakit (15) olarak tarif edilmesi de önemlidir.

Çalışmak insanı her yönüyle kuvvetli kılan bir ameliyedir. Bu kuvvet, maddi ve manevi alana da taalluk eder. Hz. Peygamber, kuvvetli mümin zayıf müminden hayırlıdır demiştir (16). Zira kuvvetli mümin etrafındaki insanlara yardımcı olabilecek insandır. İmkân sahibi bir mümin için verebilmek, tasaddukta bulunmak, bu hayrın sahibini de yüceltecektir. Hz. Peygamber bu nedenle olsa gerek “veren el alan elden hayırlıdır” sözüyle (17) bu hususu dile getirmiştir. Onun bildirdiklerine göre, kişi, insanlara yardımcı olduğu müddetçe Allah da onun yardımında olmaktadır (18). Hayırlı mal, hayırlı bir insanın hayatına güzellik kattığı gibi onun değerine değer katmaktadır (19). Yetimi, yoksulu gözeten bir mümin için servet, ne güzel bir arkadaştır (20). Kişinin çalışması yoksa, soy mensubiyetinin faydasız olduğu da ifade edilmiştir (21). Mal ve servet sahibi olmak ağır bir sorumluluk getirir. Fakat takvası olan ve bu konuda gereğini yapan bir mümin için mahsur oluşturmayacaktır (22). Allah Resulü, acizlikten, tembellikten, korkaklık ve ihtiyarlıktan Allah’a sığınmıştır (23). Buna mukabil yaptığı her işten, dikilen bir ağaçtan, ekilen bir ekinden yararlanılması durumunda da sadaka sevabı alacağı ifade edilmiştir (24). İnsan çalışma vazifesini ihmal edemez. Hayatın sona erişini ifade eden kıyametin gelmesi halinde bile elde kalan bir fidanın dikilmesi gerektiğini hatırlatan hadis (25) bu yönüyle hayli manidardır.

Allah Resulünün bir mesaj olarak insanlığa getirdiği ve tebliği ile mükellef olduğu Kur’an emirleri de bu mahiyete sahip çok sayıda hüküm içerir. İnsan dünya hayatındaki nasibini aramalı ve almalıdır. İnsan için çalıştığının karşılığı vardır ve Allah iyi işlerin karşılığını zayi etmemektedir (26). Kur’an’da, insanın dünya hayatında meşru ve yararlı işleri için salih amel kavramı kullanılmıştır ki amele dönük tüm faaliyetler, Allah katında bir değer olarak kişinin lehine kaydedilmektedir (27). Bu çabalar kişiyi dünya hayatında da itibarlı kılmaktadır. Allah Resulü, yapılan ve üretilen değerlerin insana ve mevcudata dönük olumlu bir yönünün olması gerektiğini, faydasız

amel, faydasız ilim, korkmayan kalp, doymayan nefis ve kabul olunmayan duadan Allah'a sığınılmasını ifade eden sözleriyle (28) dile getirilmiştir.

Kişi kendisi için çalışması gerektiği gibi sorumluluğu altında olan insanların geçimini de sağlamakla mükelleftir. Burada gösterilecek ihmal, Hz. Peygamberce *yeter bir günah* olarak tavsif edilmiştir. Bu sorumluluğun manevi boyutu da ihmal edilmemiş ve Allah Resulü, kişinin ailesi için yaptığı harcamaların sadaka olacağını haber vermiştir (29).

Hz. Peygamber, kişinin çalışmayı bir kenara bırakıp tembellikle insanlara muhtaç olup dilenmesini de hoş görmemiş hamallık yapıp odun taşıyarak çalışmayı dilenmekten daha hayırlı bir davranış olarak tarif etmiştir (30). Hele ihtiyacı olmadan dilenmeyi ise ateş toplamakla eş tutmuş (31) dilenmek, kişi için bir yüz karası ve leke olarak görmüştür (32). İhtiyacı olmadığı halde insanlardan dilenen kişinin, kıyamet günü yüzü yırtık ve tırmalanmış olarak Allah'ın huzuruna geleceği haber verilmiştir (33). Allah Resulü, “şayet dilenmenin günahını bilmiş olsaydınız insanlardan bir şey istemek için bir adım dahi atmazdınız” buyurmuştur (34).

B. Hz. Peygamber Dönemi Çalışma Hayatı

Hz. Peygamber dönemi çalışma hayatı söz konusu edildiğinde hemen ifade etmeliyiz ki, o dönemin çalışma hayatı ile yaşadığımız çağın çalışma hayatı arasında temelde ciddi farklılıklar yoktur. Aksine yüksek bir benzerlik vardır. Bugün olduğu gibi o dönemde de çalışma hayatında kamu ve özel sektörden bahsetmek mümkündür. Kamu hizmetleri, idari, askeri ve dini başlıklarla ifade edilebilir. Sivil alanda ise üretim ve hizmet sektörü olmak üzere iki başlık oluşturulabilir. Sivil sektörde; tarım, hayvancılık, ticaret, giyim, inşaat ve madencilik gibi

üretime dönük hizmetlerden ve ulaşım, ticaret, sağlık, güzellik ve eğlence şeklinde sıralanabilecek hizmet sektöründen bahsedilebilir.

Kamu alanında ilk olarak idari hizmetlere işaret etmek gerekir. İslam Toplumunun yönetim ihtiyaçlarının karşılanması için idari bir yapılanmanın iptidai mahiyette de olsa var olduğunu söylemek mümkündür. Devletin başında Allah Resulü vardır. Hz. Peygamber, vali, vergi ve zekât hizmetlerini yürütmekle vazifeli amil denilen görevliler atamıştır. Hz. Peygamber dönemi kamu hizmetleri bağlamında yorumlanabilecek bir başka hizmet, askeri faaliyetlerle ilgilidir. Ordu komutanlığı, sancaktarlık ve bayrak taşıma işlemleri bu minvaldedir. Kamu hizmetlerinde ifade edilmesi gereken son husus ise dini alanla ilgilidir. İmamet vazifesi ve hac emirliği bu meyanda zikredilmelidir.

Hz. Peygamber dönemi özel sektör hizmetleri ise mal üretimi ve hizmet üretimi olmak üzere iki başlıkta kategorize edilebilir. Mal üretimi; hayvancılık, tarım, giyim, sınırlı da olsa gıda, inşaat ve madencilik olarak sıralanabilir. Hizmet üretiminde ise ulaşım, ticaret, sağlık, eğlence ve güzellik bakım alanları sayılabilir (35).

Hz. Peygamber dönemi çalışma hayatında, genel kanaatin aksine kadının da özel ve belirgin bir yeri vardır (36). Hayatın her alanında kendine yer bulan kadın, iş hayatında hastane, mescit, ticaret ve eğlence sektöründe işveren ve çalışan olarak rol edinmiştir (37). Kadınlar, erkekler gibi hem davetin hem de mükellefiyetlerin muhatabı olmuşlardır. İdari mükellefiyetlere ortaklığı ifade eden biat olgusunda kadınlar da sorumluluk sahibi durumundadırlar (38).

Bu dönemde kadınların genelde bazı meslekleri de vardır. Ticaret özellikle kadınların hem üretmede hem de pazarlamada rol aldıklarını göstermektedir. Hz. Hatice, bunun örneğidir. Yine Rayha binti Abdullah

Hz. Peygamber'e kendisinin zanaatından ve ticaretinden bahsedip çalışmaya ve ailesinin geçimini sağlamaya dönük zımnen izin istemiş

Allah Resulü de ailesi için harcama yapan bu hanım için Allah'ın mükafat ve ecir vereceğini ifade etmiştir (39). Yine Zeyneb bint Cahş deri tabaklayıp elbise dikerken Celile binti Abdulcelil, kuyu kazmayı bir zanaat olarak benimsemiştir. Bu dönemde, terzilik, dokumacılık, kuaförlük önemli meslekler olarak kabul edilmiştir(40). Yine kadınların savaşlarda önemli yararlılıklar gösterdikleri ve her savaşta mutlaka bir kısım kadınların görev aldığı bilinmektedir (41). Coğrafyanın gerekleri ve gelenekleri bağlamında sütannelik de önemli bir meslek haline gelmiştir. Hz. Peygamber'i emziren süt anne Halime idi. Süveybe de hem Hz. Peygamber'e hem de Hz. Hamza'ya süt annelik yapmıştı (42).

Kamu hizmetinde çalışan kadınlar da vardır. Şifa el-Adeviyye, hem Hz. Peygamber döneminde hem de Hz. Ömer zamanında pazar alanında alıcı satıcı sorunlarının çözümü ile ilgilenmiştir (43). Semra binti Nuheyk'in de zabıta gibi hem denetim hem de yaptırım uyguladığı ifade edilmiştir (44). Yine Risalet döneminde kadınların bugünün tabiriyle kuaförlük ve bakım hizmetlerini yürüttüklerine dair bilgiler, araştırmalarda yer almıştır. Hac döneminde tıraş hizmetini yürüten kadınlardan bahsedilmiştir (45).

C. Hz. Peygamber Ve Çalışma Ahlakı

Ahlak, insanın hadiseler karşısındaki doğal muamelesinin niteliği olarak tanımlanabilir. Gazali bu tanıma mehz olacak bir tarif yapmıştır. Ona göre ahlak, nefiste yerleşmiş olan bir melekedir ki, fiiller oradan zorlama olmaksızın çıkar (46). Bu tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla ahlak, insanın doğasına yerleştirdiği temel davranış karakterleridir.

Ahlakın birbiriyle sıkı bağlantılı iki temel basamağı vardır. Birincisi zihniyet, diğeri ise zihniyetin sonucu ortaya çıkan fiil. Hz.

Peygamber ve onun getirmiş olduğu mesajın sunumunda bu iki basamaklı sürecin göz önünde bulundurulduğu ifade edilebilir. Özellikle

Risalet'in Mekke Dönemi boyunca zihniyet inşasına dönük ayetlerin nazil olduğu genel olarak kabul edilmiştir (47). Doğru kodlanmış bir zihniyet, olumlu sonuçlar üretecek fiilleri tercih edebilecektir.

Hz. Peygamber, çalışma duygusunu ve sorumluluğunu insanda üreten temel saiklerin dengeli bir şekilde dünya hayatında karşılık bulabilmesi için dünya ahiret dengesini gözetken tavsiyelerde bulunmuştur. İlahi vahyin mesajını insanlara ileterek bunu yapmıştır. Hz. İbrahim'in duası bu yönüyle önemlidir. O dünya ve ahireti kapsayan bir iyilik (hasene) talep ediyordu (48). İnsana dünyadaki nasibini ihmal etmemesi emredilmiş (49) ve dünya hayatının bir ziynet olduğu tespiti yapılmıştır (50). Allah Resulü de dinde ruhban sınıfının olamayacağını ifade etmiştir (51). Dünya hayatı, ahiret hayatının öncülü ve basamağı mesabesinde. Bu zihniyetin oluşumuna dair süreçlerin ikmalıyla toplumsal iş ve işlemlerde yansımalarının görülmesi beklenebilir.

Allah Resulü, çalışma hayatının muntazam ve sorunsuz bir şekilde işleyebilmesine dönük onlarca örnek üzerinden sürekli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu örneklerden hareketle çalışma hayatının ilkelerini tanzim etmek mümkündür. Konunun anlaşılır kılınması adına bu ilkeleri ortak ilkeler, işverene yönelik ilkeler ve çalışanlara yönelik ilkeler şeklinde kategorize edilebilir. Bu hususların izahlarının uzun uzun yapılması mümkün olmakla birlikte makalenin çerçevesini aşmaması adına her alt başlıkla ilgili mümkünse bir ayet, bir hadis ve bir vaka örneği sunmakla iktifa edilecektir.

1. Meslek Sahibi Olmak

Meslek, bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı, kuralları ve usulü olan iş olarak tanımlanabilir (52). Kişinin bir meslek sahibi olması hayatını devam ettirebilmek için olmazsa olmazdır. Daha önce de ifade edildiği üzere Kur'an'da adı geçen peygamberlerin pek çoğunun mesleğine işaret edilmiştir (53). Son peygamber, Hz. Muhammed de

kendisinin çobanlık yaptığını söylemiştir (54). Daha sonra ticaret ile meşgul olduğu malumdur (55). Allah Resulü, Allah'ın sevdiği kullar arasında meslek sahibi olanları da zikretmiş (56) ve bir meslek sahibi olmamayı eksiklik olarak görmüştür (57). Hz. Ömer de insanların bir meslek sahibi olmasının şahsiyetini değerli hale getireceğini beyanla mesleğinin olmadığını beyan eden bir kişi için “gözümde düştü” ifadesini kullanmıştır (58).

2. Başkasının Pazarlığını Bozmamak

Çalışma hayatımızın özellikle ticaretle ilgili boyutunda sıkça üzerinde durulan konulardan biri devam eden bir pazarlığın araya giren farklı müşteriler tarafından bozulmasıdır. Bu caiz görülmemiştir. Hz. Peygamber de “kimse kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın” (59) sözleriyle yapılanın yanlışlığını ortaya koymuştur. Hatta pazara gelmeden, henüz piyasayı görmeden insanların yolda karşılanarak malının satın alınmasını da hoş karşılamamıştır (60).

3. Adalet/Haksızlık ve Zulüm Yapmamak

Adalet, İslam'ın temel kavramlarından biridir. Zıddı haksızlık ve zulümdür. Çalışma hayatı açısından işveren, çalışan açısından karşılıkla haklara riayet ve gözetmenin gereği olan hükümleri ifade eder. Allah, kendisinin özelliği olarak iyi işler yapanların emeklerini zayi etmeyeceğini teminat altına almaktadır (61). Kullara da ölçü ve tartıda adalete dikkat edip haksızlık yapılmaması emredilmiştir (62). Hz. Peygamber de “Kim bir kardeşinin canına veya malına haksızlık etmişse dinar ve dirhemin geçerli olmadığı gün gelmeden helallik alsın. Aksi halde kıyamet günü iyi ameli varsa onun hissesinden haksızlık yaptığı kimseye verilir. Yoksa haksızlık yaptığı kimsenin günahını yüklenir” demiştir (63). Hz. Peygamber, çalışanlara karşı da adalet duygusuyla hareket etmeyi ve onlara haksızlık yapmamayı önemle hatırlatmıştır (64).

4. Dürüstlük/Güvenilirlik

Dürüstlük, kişinin kendi iç dünyasındaki duruşunu ifade eden bir kavramdır. Hz. Peygamber'in "beni ihtiyarlattı" dediği (65) Kur'an'daki "emrolunduğun üzere dosdoğru ol" ilahi emrinde kullanılan tabir istikamettir (66). Allah, peygamberinden başlamak üzere tüm müminlere dürüst olmayı emretmiştir. Bu durum çalışma hayatını da hayli hayli kapsayan bir değerdir. Bütün taraflar bu hitabın muhatabıdır. Hz. Peygamber de en temiz kazancı tarif ederken el emeği ile dürüst ticarete işaret etmiştir (67). Benzer şekilde alışverişteki dürüst davranışların berekete vesile olacağını ifade etmiştir (68). Dürüstlüğe riayet eden işçi için Hz. Peygamber, kıyamet günü sadaka verenlerle beraber olacaktır buyurarak bu davranışın sadaka yerine geçtiğini belirtmiştir (69).

Dürüstlük aynı zamanda güven artıran bir davranıştır. Hz. Musa'nın kayınpederiyle iş akdi yaparken kullanılan kavram güven yani emanet kavramıdır (70). Hz. Yusuf da benzer şekilde güvene işaret etmiştir (71). Güven işlerin bereketine vesile olur. Hz. Peygamber güvenilir tüccar için övgüde bulunmuştur (72).

5. Aldatmamak

Çalışma hayatında genel ve kapsayıcı ilkelere biri de paydaşların birbirlerine karşı hileden uzak durmaları ve aldatmamalarıdır. Ğışş ve tağşış kavramı farklı alanlardaki aldatmaları da kapsamakla birlikte (73) alışveriş ve ticaretteki aldatmalar için de kullanılır. Hz. Peygamber'in pazar yerinde buğday satan bir satıcının yanına yaklaşıp da buğdayın altını kontrol ettiğinde ıslaklık görmüştü. Bu durum üzerine "bizi aldatan bizden değildir" sözüyle (74) aldatmanın Müslümanlarca yapılmasının tahayyül dahi edilemeyeceğini ifade etmiştir. İman ve aldatmanın bir arada olamayacağı tespiti yapılmıştır.

Ölçü ve tartıda hile yapmamak da bu minvalde üzerinde çokça durulan bir husus olmuştur (75).

6. Sıdk/Doğru sözlü olmak / Yalan Söylememek/Yalan Yere Yemin

Çalışma hayatının önemli ilkelerinden biri de doğru sözlü olmak ve yalan söylememektir. Bu, çalışma hayatında yer alan her paydaş için iş hayatının sürekliliği açısından bir gerekliliktir. Kur'an'da bu kavramla ilgili çok sayıda referans bulmak mümkündür. Allah sıdk sahibi olmayı ve sadık olan yani doğru sözlü olanlarla birlikte olmayı tavsiye etmiştir (76). Hz. Peygamber de sözde ve işte doğru sözlü olmanın kişiyi hayra götüreceğini ifade etmiştir (77). Özellikle yalan sözle iş yapmanın tehlikesine işaretler; doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür... yalancılık insanı fisk ve fücra, o da cehenneme götürür, Yalan söyleyen böylece Allah katında yalancı olarak tescil edilir, demiştir (78).

Çalışma hayatında doğru sözlü olmamanın yani yalan söylemenin eşlik ettiği durumlardan biri de yalana yemin katmaktır. Çalışma hayatı açısından normal şartlarda yemin, ispat vasıtası olarak kullanılır (79). Alışverişlerde yalan yere yemin ise büyük günahlardan sayılmıştır (80). Hz. Peygamber, alışverişte yemin etmenin malı çok sattırsa bile bereketi gidereceğini ifade etmiştir (81). Hatta boş yere yemin edenlere de sadaka vermeleri tavsiye edilmiştir (82). Yemini alışverişte yalan yere yapan için ise Allah Resulü, kıyamet gününde Allah'ın yüzüne bakmayacağı kimselerden şeklinde tadat etmiştir (83).

7. Rüşvet alıp vermemek

Çalışma hayatının önemli sorunlarından biri de insanların menfaat elde etmek için bazı zaafı ve zorlukları fırsat olarak değerlendirip rüşvete başvurmalarıdır. Allah Resulü bu kabil

davranışları kesin bir dille lanetlemiştir. Kur'an'da isim olarak rüşvet kelimesi geçmese de insanların mallarının haksız bir şekilde yetki sahiplerine aktarılması yasaklanmıştır (84). Yine bu bağlamda haram olan şeyleri kapsayan bir kavram olarak "suht" kelimesi kullanılmış ve bu kavram rüşvet şeklinde yorumlanmıştır (85). Hayber Yahudileri, vergiyi daha az alması için Abdullah b. Revaha'ya rüşvet teklif etmişler o ise şiddetle reddetmiştir (86). Allah Resulü de rüşvetle beslenen kişinin cennet yüzü göremeyeceğini ifade etmiştir (87).

8. İhtikar/Karaborsacılık yapmamak

İhtikar, bir başka ifadeyle karaborsacılık, bir malın fiyatının artması amacıyla stoklanması ve piyasadan çekilmesini ifade eder (88). Allah Resulü bu uygulamayı kesinlikle yasaklamıştır. Zira karaborsacılık toplumsal ahlakı tehdit eden ve ticari hayatı felce uğratan bir fırsatçılıktır. Hz. Peygamber, karaborsa yapan için "ne kötü bir kul" tabirini kullanmıştır. İhtikar yapan kimsenin Allah'tan uzaklaştığını ifade eden Allah Resulü, aynı zamanda stokçuluk yapanın lanetlendiğini dile getirmiştir (89).

9. Neceş/Pazarlık kızıştırmamak

Çalışma hayatımızın yine ticaretle ilgili bölümünde şahit olunan aldatmalardan biri, pazarlık kızıştırmaktır. Neceş, almak amacıyla değil lakin fiyatın artırılmasını temin etmek ve yüksek fiyata satmak için hile ile artırım yapmaktır (90). Hz. Peygamber, bu kabil davranışları yasaklamıştır (91). Zira pazarlık kızıştırmak bir tür aldatmadır.

10. Akitlere Riayet Etmek

Çalışma hayatımızda düzen ve intizamın sağlanması için bir önemli husus da tarafların ve paydaşların karşılıklı akitlere ve sözlere riayet etmesidir. Özellikle ortaklıklarda karşılıklı sözleşme ve akde bağlı kalınması, ortaklığın devamı açısından son derece önemlidir. Çalışan ile

işveren arasındaki çalışma şartlarını ifade eden akitler de böyledir. Allah insanların akitlere riayetini emretmiştir (92). Çalışanın emeğinin karşılığının ödenmesi ve bunun zamanlamasının karşılıklı bir akitle belirlenmiş olması beklenir. Üretimde bir kalite standardının belirlenmesi ve bu standarda uyulması akitle ilgili düşünülebilecek bir başka husustur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makalede Hz. Peygamber'in çalışma hayatımıza temel olacak takribi on kadar prensibi paylaşılmıştır. Bu ilkelere riayet hem çalışma hayatımızda hem de sosyal yaşantımızda sağlıklı ilişkilerin kurulup geliştirilmesi ve toplum da huzur için gereklidir. Şüphesiz çalışma hayatımızın ahlaki ilkeleri burada zikredilen on madde ile sınırlandırılmaz. Ancak makalenin çerçevesi gereği sınırlı tutma ihtiyacı doğmuştur.

Bu ilkelerin anlamlı olabilmesi için çalışma hayatının paydaşlarının sahip olması gereken bireysel ahlaki nitelikler son derece önemlidir. Kanaatkâr olmak, açgözlülük ve ihtirastan uzak durabilmek, ortağını kıskanmamak, helal ve haram kaygısı taşımak ve bu hususları çevreleyen bir merhamet taşımak, toplumsal hayatın çalışma alanında büyük imkânlar oluşturması için gereklidir. Kişinin çalışma hayatında kendini huzurlu ve mutlu hissetmesi bakımından tevekkül sahibi olması, hesap verme kaygısı taşınması rıza ve helalleşmeye önem vermesi ve kolaylaştıran bir tutum sahibi olması önemlidir.

Hz. Peygamber'in çalışma hayatının ahlaki boyutuna dair hem Kur'an'da hem de sünnetiyle ortaya koyduğu örneklik, hayatın her alanında olduğu gibi sorumluluk olgusunu insanlığın önüne koymaktadır. Bencillikten uzak durmak, ortak şuur geliştirmek insanın iş hayatının başarısını da temin eden niteliklerdir. Bu meyanda faizi çalışma hayatından uzak tutmak, üretimde fahiş fiyat oluşturmamak,

zekât ve vergi sorumluluğunu yerine getirmek ve ehliyet merkezli bir istihdam politikası tercih etmek bir vazifedir.

Tarih boyunca insanların hayatını devam ettirme noktasındaki ihtiyaçlar ve bunları gidermedeki temel nitelikler çok yönlü benzerliklere sahiptir. Bu durum peygamberlerin ve son peygamber Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem için de geçerlidir. İnsanın temel ihtiyaçları vardır. Yeme, içme, giyinme, barınma ve güvende hissetme, insanın yaşam serüveninin temel aksları olmuştur. Bu ihtiyaçları karşılama süreçlerinde meslekler doğmuştur. Kur'an'da zikredilen peygamberlerin birçoğu meslekleriyle de anılmıştır. Hz. Peygamber de kendisinin bir mesleğinin olduğunu bu meyanda çobanlık yaptığını ifade etmiştir. Onun ticaretle de uğraştığını biliyoruz.

Risalet döneminde, hayatın idamesi için gereken temel meslek alanları ve çalışma hayatı, temel nitelikleri itibariyle günümüzle benzerdir. O dönemde de kamu alanı ve özel sektör diyebileceğimiz hizmet alanları oluşmuştur. Özellikle Medine döneminde bu faaliyetlerin çalışma hayatına dönük boyutları daha net görülmüştür.

Çalışma hayatının, verimli ve insana huzur getiren bir minvalde devam edebilmesi, belirli ilkelerin korunması ile mümkün olmuştur. Bunun için Hz. Peygamber'in hayatında ve sözlerinde çok sayıda iş ahlakına referans olabilecek veriler mevcuttur. Bunlar çalışma hayatının paydaşları arasında ortak nitelikler şeklinde tavsif edilebileceği gibi sadece bir paydaşı ilgilendiren boyutlara da sahiptir. Adalet, dürüstlük, bencillikten uzak durmak bu süreçlerin merkezi unsurları olarak görülmelidir. İş ahlakının temel taşı sorumluluk duygusu ve hesap verebilirliktir.

KAYNAKÇA

1. Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara 1999, s. 110; krş. Elnure Ezizova, İslam'da Çalışma Hayatı ve Meslekler, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası*, 2007, sayı: 8, s. 161-189.
2. Örn. Casiye, 45/113; Bakara, 2/29.
3. Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefî (ö. 189/805), *Kitâbü'l-kesb* (Risâletân fi'l-kesb'in içinde) (thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1417/1997, s. 162-163, 165-166; Elnure Aziova, *Hiz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 163.
4. Hud 11/15, 61.
5. Sancaklı, Saffet, Hiz. Peygamber ve Çalışma Hayatı, *Diyanet İlmi Dergi*, 1999, cilt: XXXV, sayı: 3, s. 84.
6. Enbiya 21/80.
7. Müminun 23/27.
8. Kasas 28/26-27.
9. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1981, Ticaret 5.
10. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî (256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İcare 2; İbn Mâce, Ticarat, 5. Ayrıca bk. İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakati'l-kebir*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebe Hancı, Kahire, 2001, I, 125.
11. İbn Sa'd, *Tabakat*, 1/121, 123.
12. Azizova, Hiz. Peygamber Dönemi Çalışma Hayatı, s.26.
13. Buhârî, Buyu 15.
14. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992. 4/141.
15. Buhârî, Rikak 1.
16. Müslim, Ebû Huseyn b. Haccac el-Kuşeyrî, ö: 261, *Sahih-i Müslim*, thk. M. Fuad Abdülbaki, Çağrı Yay. İstanbul 1992, Kader, 34.
17. Buhârî, Zekât, 18.

18. Müslim, Zikr, 38.
19. Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, Thk. Salih Ahmet eş-Şâmi, Şam: Daru'l-kalem, 2002, s. 97.
20. Ahmed b. Hanbel, 3/21.
21. İbn Mâce, Mukaddime 17.
22. İbn Mâce, Ticaret 1.
23. Müslim, Zikr 73.
24. Müslim, Musakat 112.
25. Ahmed b. Hanbel, 1/191.
26. Ali İmran, 3/195; Kasas, 28/77; Necm, 53/39-41; Cuma, 62/10.
27. Bakara, 2/215; Kehf 18/30; Müzzemmil 73/20.
28. Müslim, Zikr 73.
29. Buhârî, İman 41.
30. Buhârî, Zekât 50.
31. Müslim, Zekât 35.
32. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, ö: 279, *Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, Zekât 3.
33. Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen*, thk. Muhammed Avvame, Çağrı Yay. İstanbul 1993, Zekât 24.
34. Ebû Davud, Zekât 83.
35. Aziova, Hız. Peygamber Dönemi Çalışma Hayatı, s. 41
36. Savaş, Rıza Çalışma Hayatında Kadın (Hız. Muhammed Devri Örneği, *İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu [25-27 Kasım - 2005]*, 2008, s. 390-400; Ahmet Acarlıoğlu, Hız. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019/1, sayı: 42, s. 212-232.
37. Abdullah Özbek, "Çalışan Kadın ve Aile", *Aile Sempozyumu*, Medeniyet Vakfı, Tebliğler. Sistem Ofset, Ankara 2015, s.167-170. s. 167.
38. Acar, Cafer, Sıyer Kaynaklarına Göre Akabe Biatleri, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/10, s. 10.
39. İbn Sa'd, 1/274
40. İbn Hacer, Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvid, Darü'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut, 1415, 8/ 63.

41. Akman, Zekeriya, Hz. Peygamber Döneminde Savaşlarda Kadın, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: XVII, sayı: 2, s. 255.
42. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/87-88; Belazûrî, Ebi'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensâbü'l-eşraf*, Süheyl Zekkar-Riyad Ziriklî, Mektebetü'l-buhûs ve'd-dirasat, Beyrut 1996, 1/103; İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdüladir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Daru kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1992, 2/ 260.
43. İbn Abdilber, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en Nemri el Kurtubi, *el-İstîâb fî marifeti'l-Ashab*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Daru'l-cil, Beyrut, Birinci Baskı, 1992, 4/1863.
44. İbn Abdilber, 4/1863.
45. Buhârî, Libâs 83-85, Megazi 60; İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşî, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 1997, 3/2629.
46. Kılıç, Recep, Ahlâk Kavramının Analizi, *Kutlu Doğum: 2006: İslâm Ahlâkı ve Sevgi*, 2007, s. 37-48
47. Akpınar, Ali, Mekki Ayetlerde Müminlere Yönelik Hitablar, *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu 29 Haziran-01 Temmuz 2012 Çorum*, 2013, s. 280.
48. Bakara 2/201.
49. Kasas 77.
50. Ali İmran 3/14; Kehf 18/46
51. Ahmed b. Hanbel, 6/226.
52. Krş. TDK Sözlüğü, "meslek". <https://sozluk.gov.tr/> 12.09.2020.
53. Örn. Enbiya 21/80; Müminun 23/27; Kasas 28/26-27.
54. İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 125.
55. Ersoy, Arif, İslam'da Ticaretin Önemi ve Ticaret Ahlakı, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1969, cilt: VIII, sayı: 88-89, s. 300-308.
56. Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Dârü İhyai't-türasi'l-Arabî, by. ty. XII, 308. Ayrıca krş. İbn Ebi'd-Dünyâ, *Islahu'l-mal*, tah: Muhammed Abdülkâdir Atâ, 1. Baskı, Muesesetu'l-kutubi's-sekâfiyye, Beyrut 1993, s. 239.

57. İbn Ebu'd-Dünyâ, *Islahu'l-mal*, s. 240.
58. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Garibu'l-hadis*. Thk. Abdullah el-Cebûrî, Bağdat: el-Cumhuriyetu'l-Irakıyye Vizaretu'l-evkaf, 1977, II, 54.
59. Müslim, Buyu, 7, 8, 11
60. Muslim, Buyu, 12.
61. Casiye, 45/22. 50; Mülk, 67/115, Tur, 52/21.
62. Mutaffifin, 83/1-5.
63. Buhârî, Mazalim 10; krş. Sancaklı, Çalışma Hayatı, 93.
64. Buhârî İman 22; Ayrıca bk. Ahmet Tabakođlu, İslâm Çalışma Ahlakının Esasları, *Kutlu Doğum: 2006: İslâm Ahlakı ve Sevgi*, 2007, s. 125-140.
65. Tirmizî, "Tefsîr", 56/6
66. Hud 11/112.
67. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/141.
68. Buhârî, Buyu, 19; Müslim, Buyu, 8.
69. İbn Mâce, Ticaret, 1.
70. Kasas 28/25-27.
71. Yusuf, 12/54.
72. İbn Mâce, Ticaret, 1.
73. Acar, Cafer, Hız. *Peygamber'in Savaş Stratejisi*, Emin Yayınları, Bursa 2018, s. 41.
74. Müslim, İman 64.
75. İsra 17/35; Rahman 55/9; Enam 6/152.
76. Tevbe, 9/119.
77. Buhârî, Edeb 69.
78. Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103,105.
79. Candan, Abdurrahman, İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.15, 201 O, s. 431-452.
80. Boynukalın, Ertuđrul, "Yemin", *DİA*, İstanbul 2013, 43/417-420.
81. Nesai, Ahmed b. Ali b. şuayb, *Sünen*, Çağrı yay, İstanbul 1992, Buyu 5.
82. Ebu Davud, Büyü 1. 19.
83. İbn Mâce, Ticaret. 30.
84. Bakara 2/188
85. Mâide 5/42
86. İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muwatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Mûsakat 2.

- 87.Köse, Saffet, “Rüşvet”, *DİA*, İstanbul 2008, 35/303-306.
- 88.Kallek, Cengiz, İhtikar, *DİA*, İstanbul 2000, 21/560-565.
- 89.İbn Mâce, Ticaret, 6.
- 90.Kallek, Cengiz, “Müsaveme”, *DİA*, İstanbul 2006, 32/79-81.
- 91.Muvaṭṭa, “Büyû”, 45; Buhârî, “Büyû”, 58-59, 64, 70, 71, “Şürûṭ”, 11;
Müslim, “Nikâḥ”, 38, 51-56, “Büyû”, 11; İbn Mâce, “Ticârât”, 13;
Tirmizî, “Büyû”, 57; Nesai, “Büyû”, 16, 19-20
- 92.Maide 5/1.